

УДК:
316(497.11)(091)

Прегледни
рад

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXIII) X, vol=29
Бр. 3 / 2011.
стр. 119-144.

Љубиша Митровић
Филозофски факултет, Универзитет у Нишу

ДОАЈЕНИ САВРЕМЕНЕ СОЦИОЛОГИЈЕ У СРБИЈИ

(скица за професионалне портрете)

Сажетак

У раду аутор разматра настанак и развој социологије у Србији у последњих педесет година, са посебним освртом на пионирску улогу њених доајена: Радомира Лукића, Војина Милића, Михаила Поповића, Мирослава Печујлића и Загорке Голубовић.

У фокусу ауторове анализе су социјалне и културне претпоставке настанка социологије у нас и допринос ових аутора у процесу заснивања социологије као посебне студијске групе (1959) на Филозофском факултету Универзитета у Београду.

У раду се даје кратак осврт на професионални портрет доајена социологије у нас, са посебним указивањем на њихов допринос афирмацији социологије као науке, позива и професије.

Кључне речи: социологија, Србија, институционални развој, утемељивачи, позив и професија социолога.

ПРЕИНСТИТУЦИОНАЛНА ФАЗА НАСТАНКА И РАЗВОЈА СОЦИОЛОГИЈЕ У СРБИЈИ

Српско друштво, стицајем бројних историјских и геополитичких околности (пре свега, због вишевековног ропства под Турцима и дугог задржавања институција феудализма на овим просторима) споро се из облика предкапиталистичких традиционалних заједница, формирало и развијало у грађанско друштво. То је у Србији

успорило не само развој производних снага, већ и облика друштвене свести, односно културе у најширем смислу речи. Без обзира на успон Србије у доба Немањића, посебно у области развоја уметности и православља, треба рећи да тек у XIX веку, са српском револуцијом (1804-1815) и ослобођењем од Турака, обновом српске државности, почетком и настанком грађанског друштва, почиње систематски развој нових облика свести и културе. Најпре, у форми реформе језика, стварањем јединствене српске културе из бројних дијалеката; затим развоја националне књижевности, формирања образовних и правно-политичких институција у новонасталој независној држави Србији.

У овом социо-културном контексту настаје и развој филозофије и почеци осталих друштвених наука у Србији XIX века.¹⁾ Почетке развоја социологије у Србији многи везују за етно-културолошка истраживања *Вука Караџића* и *Доситеја Обрадовића* (о животу и обичајима српског народа, настанку друштвених и културних институција и српској народној револуцији), а затим код *Светозара Марковића* (*Србија на Истоку, Начела народне економије*) и *Димитрија Ценића* (*Српско друштво, Социјализам у Србији*), који су стварали под утицајем западне и руске филозофије и друштвене мисли, преносећи дух рационализма и социјализма на овај простор. Први који је у XIX веку писао о социологији у нас, био је Р. Стајковић, који је објавио чланак под насловом „Задатак социологије“.²⁾

У XX веку, особито између два велика рата, почеци социолошке мисли изражени су у стваралаштву: *Димитрија Туцовића* (његова истраживања о радничком покрету у Србији, синдикатима, социјалдемократији и односу Срба и Арбанаса), *Тихомира Ђорђевића* (о народном животу, занатима, о социјалној структури српског друштва, о Ромима), *Јована Цвијића* (о антропогеографији, гекултури, етнопсихологији и социологији Балкана), која су по свом квалитету имала не само национални већ и европски значај.

Социолошка мисао код Срба особито се развијала са развојем етнокултуролошке и правно-политичке мисли. Због тога и није случајно да је Правни факултет у Београду, још између два рата по-

1) Опширније о томе можете прочитати сажети приказ у студијама А. Стојковића *Почеци развоја филозофије код Срба*, као и у *Историји развоја културе Срба*, код С. Петровића, али и у другим прегледима социјалне и културне историје Србије (од реномираних наших историчара В. Ђоровића, Р. Самарџића, М. Екмечића....).

2) Видети о томе текст Митровић 1993.

стао расадник и жариште развоја социолошке мисли и промоције значаја филозофске и социолошке културе за формирање правника у нас. У том смислу најзначајнији допринос утемељењу предратне социологије дали су: *Слободан Јовановић* (у области историјске социологије и правно-политичке социологије), *Мирко Косић* (у области опште систематске социологије), *Ђорђе Тасић* (у области социологије права), *Драгољуб Јовановић* (у области социологије села и сељаштва и задругарства), *Сретен Вукосављевић* (у области социологије села и сеоског начина живота), *Мирослав Ђорђевић* (у области историјске социологије) (опш. Митровић 1982).

Између два рата деловала је и значајна школа мислилаца марксистичке и социјалистичке оријентације која је имала велики утицај на развој социологије: Филип Филиповић, Сима Марковић, Живко Топаловић...

После Другог светског рата развоја друштвених наука у првој деценији, после ослобођења, био је у знаку марксистичке доктрине и хисто-мата. Социологија је у том периоду, под утицајем стаљинистичког догматизма, сматрана буржоаском науком. Изучавана је на институтима за марксизам и друштвене науке, док емпиријских истраживања друштвених феномена скоро да није било. Друштвене промене „објашњаване“ су дедуктивистички, политичким резолуцијама партије и декретима монопартијске владе.

Социологија се у Србији, у односу на друге источноевропске земље, најпре еманциповала из загрљаја доктринарног хисто-мата. Иако је десетак година после Другог светског рата била у сенци ове парадигме и службене идеологије, политичка конфронтација са снагама Коминформа и потрага за самосталним путем у изградњи социјализма у лику радничког самоуправљања насупротив реалсоцијализму, биле су одлучујуће – не само за инаугурисање новог модела и праксе социјализма, једне варијанте либералног развоја у Југославији, већ и за демократизацију и дедогматизацију културе и науке. Самоуправљање као облик политичке и социјалне еманципације и самоодређења радничке класе, дало је импулс за раст критичких облика сазнавања стварности, па у том контексту и подстакло артикулацију потребе за емпиријским социолошким истраживањима. На том фону покренуте су и интензивирани расправе у филозофији – у области гносеологије – о ограничениости теорије одраза, у естетици и литератури – о дOMETИМА социјалног реали-

зма, у социологији и другим наукама – о односу науке и владајуће теорије, науке и идеологије.

Насупрот службеним марксистима и апологетима који су у име политичке подобности следили начело партијности у науци, критичка језгра научника и интелектуалаца почињу отворено и студиозније промишљати битна социјална питања статуса, предмета и функције друштвених наука и њихову улогу у друштвеном развоју, социјализму и савременом друштву.

Бледске расправе филозофа о дOMETИМА и границама теорије одраза у гносеологији и естетици; расправе о односу историјског материјализма и социологије, као и расправе о статусу социологије и односу опште и посебних социологија – утрли су пут еманципацији и диференцијацији социологије као самосталне науке у корпусу друштвених наука, и допринели зрењу свести у друштву – о потреби формирања самосталне студијске групе за социологију на Филозофском факултету у Београду (1959).

ОСВРТ НА СТВАРАЛАШТВО И ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРИСТУП УТЕМЕЉИВАЧА И ДОАЈЕНА САВРЕМЕНЕ СОЦИОЛОГИЈИ У СРБИЈИ

У овом контексту артикулације социјалне и културне потребе за заснивањем и развојем социологије као самосталне науке у систему друштвених наука у Србији, најзначајнију улогу имају: академик *Радомир Лукић*, професори *Војин Милић*, *Михаило Поповић* и *Мирослав Печујић*. Ништа мање значајан допринос социологији у Србији и њеном утемељењу и развоју дали су: *Вељко Кораћ*, као професор Историје социјалних теорија, *Михаило Ђурић* својим разматрањем проблема социолошког метода, *Цветко Костић*, као утемељивач Социологије насеља у нас, *Загорка Голубовић*, као утемељивач социјалне и културне антропологије и *Љубомир Тадић* као утемељивач Социологије политике и права. Овде чинимо кратак осврт на професионални портрет дојена савремене социологије у Србији, њихов допринос њеном утемељењу и развоју.

У кругу дојена савремене социологије у Србији, чији ћемо професионални лик и дело овде само у скици представити, нема сумње академик *Радомир Лукић* представља родоначелника и „прву виолину“ српске социологије.

Радомир Д. Лукић (1914-1999)

Академик Радомир Д. Лукић рођен је 1914. у Милошевцу, а умро у Београду 1999. године. По очевом пореклу је Пироћанац. Дипломирао је на Правном факултету у Београду, а докторирао на Правном факултету у Паризу (1939), одбранивши тезу „Обавезна снага правне норме и проблем објективног права“. На Правном факултету у Београду предавао је од 1940. године до пензионисања (1982), а хонорарно на бројним другим факултетима у земљи и иностранству. Објавио је бројне студије: *Теорија државе и права I-II* (1953/54), *Основи социологије* (1959), *Политичка теорија државе* (1962), *Политичке странке* (1966), *Социологија морала* (1964), *Друштвена својина и самоуправљање* (1964), *Формализам у социологији* (1987).³⁾

Школован на Правном факултету у Београду, између два рата, Лукић је стекао не само правну, већ и филозофску и социолошку културу. Наиме, Правни факултет Универзитета у Београду, био је средиште настанка наше социолошке мисли. На њему је формирана прва Катедра за социологију (1935). У оквиру ње, деловали су „дивови“ правне, политичке и социолошке мисли у нас: С. Јовановић, Ђ. Тасић, М. Косић, Д. Јовановић, С. Вукосављевић, М. Ђорђевић, Ј. Ђорђевић. У овом „друштву“ великих професора, Радомир Лукић имао је шта научити и развити своје интелектуалне способности. Одлазак у Француску је такође, обогатио његово социолошко знање и подстакао даље усавршавање. Сељачка виталност и умна радозналост представљале су унутрашњи енергетски потенцијал који га је довео до самог врха у науци. С правом је изабран за академика Српске академије наука и постао један од најистакнутијих стваралаца у нашој правној и социолошкој науци. Идејни је творац и главни редактор првог *Социолошког лексикона* у нас (објављеног 1982. године), али и *Правне енциклопедије*, *Политичке енциклопедије* као и других приручника и енциклопедија у нас. Завод за издавање уџбеника је у оквиру капиталних пројеката објавио *Сабрана дела Радомира Лукића* (1995).

У току студија социологије Лукић је био незаобилазна литература – како из Опште систематске социологије, тако из Историје социјалних теорија, Социологије права и Социологије морала.

3) Видети *Сабрана дела Радомира Лукића* (1995).

Од завичајних корена наследио је вредноћу, радни елан и високу етичност. Још за време студија у Београду слушао је предавања класика наше правне науке и социологије: С. Јовановића, Ђ. Тасића, Д. Јовановића, Ж. Перића и др. У Француској је допунио своју социолошку културу – упознавши стваралаштво европских социолога: Е. Диркема, М. Вебера, немачких формалиста. По повратку у земљу наставио је свој рад на Правном факултету где је држао наставу из бројних предмета: Увод у право, Филозофија права, Општа социологија, Историја правних и политичких доктрина, Социологија права, Социологија морала, Методологија друштвених наука...

Лукић је, неспорно, утемељивач и доајен послератне социологије у Србији и Југославији. Он се, међу првима, залагао за признавање права статуса ове науке у систему друштвених наука и њену институционализацију у образовни систем у нас.

Правећи јасну дистинкцију између социологије као науке и историјског материјализма као опште теорије и методе, овај аутор је одбио бројне покушаје дисквалификације/демонизације социологије као буржоаске науке. У јавним расправама које су вођене код нас шездесетих година – поводом формирања прве студијске групе за социологију, Лукић је учествовао у бројним полемикама. Насупрот догматским марксистима, он је афирмисао гледиште о социологији као јединственој науци (по свом предмету) са различитим теоријским правцима који се унутар ње развијају и различитим теоријским субкултурама које њени протагонисти могу имати.

Радомир Лукић је написао први универзитетски уџбеник из Увода/Основи социологије у коме је систематски одредио предмет социологије, дао интерпретацију главних теоријских школа, дефинисао основне појмове и категорије и указао на основна проблемска поља (из социјалне статике и социјалне динамике) којима се бави савремена социологија.

Писање уџбеника из систематске социологије била је једна од наставно-научних активности, а не почетак бављења социолошким питањима. Наиме, Лукић је био најбољи познавалац Историје социјалних теорија у нас о чему сведочи његова студија *Историја политичких и правних теорија*. Од савремених социолошких теорија најбоље је познавао формалистичку, о чему је написао посебну студију *Формализам у социологији* и приредио хрестоматију на ту тему.

У стваралаштву Радомира Лукића види се утицај, поред Марксове теорије, Макса Вебера и немачких формалиста. У својој *Оштој социологији* Лукић истиче да је предмет социологије истраживања друштвених појава. У вези с тим, он пише: „Социологија утврђује појам људског друштва као целине свих друштвених појава, законе повезивања тих појава у једну целину и законе развоја друштва као целине. Она, дакле, утврђује не само оно што је заједничко свим друштвеним појавама него и оно што је заједничко свим људским друштвима, како у погледу њиховог састава тако и у погледу њиховог развоја“ (Лукић 1962: 26). У кључу веберовске социолошке традиције, задатак је научника да истражи те суштинске, објективне везе међу појавама у друштву као тоталитету појава и објасни их.

Лукићев допринос општој теоријској социологији огледа се у томе:

1. што је први јасно разграничио појам социологије као науке од доминантне (марксистичке) теорије;
2. што је скинуо стигму да је социологија а ригор буржоаска наука;
3. што се изборио да она добије статус у систему друштвених наука;
4. што је прецизно одредио предмет опште социологије;
5. што је први у нашој социологији направио систематизацију кључних проблемских поља којима се бави општа социологија.

У свом уџбенику Лукић није само изложио категоријални апарат и шему проблема којима се бави социологија. Он је у њу уносио и резултате савремених социолошких истраживања. У овом контексту он ће писати о променама у социјалној структури српског/југословенског друштва, али и динамици развоја савременог светског друштва и човечанства, као „будућности која је почела“ и процесу глобализације светског друштва.

Иако је у почетку имао одбојан став према заснивању посебних/примењених социологија, јер је сматрао да та научна поља припадају посебним друштвеним наукама, касније ће направити корекцију свог става и сам ће написати студију *Социологија морала*, којом је дао значајан допринос овој дисциплини, не само у националним већ и у европским размерама.

Радомира Лукића, као научника и јавног радника, занимала су бројна подручја научних истраживања. Но, свакако да су проблеми села и сељаштва заокупљали његову највећу пажњу. Сматрао је да је сељаштво стуб и интегративна снага друштва. Није се мирио са процесима радикалног изумирања села и деструкције његових традиционалних институција. Због тога је – ради систематског истраживања села и сељаштва – покренуо иницијативу за формирање Одбора за проучавање проблема села при САНУ и писање монографија. На челу тог одбора професор Лукић остао је до краја живота, подстичући активности на изучавању проблема и развојних перспектива села и публиковање монографија о селима Србије.

Лукић је сматрао да је село не само резервоар нове радне снаге, очувања виталности већ и патриотизма у једном друштву. Он је исписао најлепше странице о нашим сељацима, њиховој радној и родољубивој етици, о задругарству као најприроднијој форми само-организовања сељаштва и артикулације његових интереса, као и одбрамбеном штиту против бирократске власти и самовоље.

Лукић је био свестрани мислилац: филозоф права, теоретичар друштва, истраживач друштвених појава, плебејац и трибун, посебно села и сељаштва. Он је био *народни социолог* (В. Милић). Они, који су га добро познавали, веле да се бавио и поезијом. Све то говори о његовом широком генију и разноврсним диспозицијама за стваралачко изражавање. У вези са личношћу и делом академика Лукића, с правом је један уважени филозоф у нас, између осталог, рекао: „Радомир Лукић је несумњиво наш најблиставији ум друге половине XX века и, истовремено, једна од најсуптилнијих духовних величина наше културе и стваралаштва“ (Јарић 2001:212).

Својим делом оставио је трајни траг у развоју друштвених наука у Србији и трајно задужио социолошку академску заједницу пионирским напорима на утемељењу социологије и позива социолога у нас.

Војин Милић (1922-1996)

Војин Милић је један од утемељивача социологије као студијске групе на Филозофском факултету у Београду.

О његовој личности у посебној одредници у *Енциклопедији српског народа*, Божо Милошевић и Тодор Кулић пишу: „Милић

Војин рођен је 1922., у Пивници, умро је 1996. у Београду, социолог. Докторирао је 1958. на Правном факултету у Београду. Заједно са Р. Супеком, М. Ђурићем и В. Кораћем и пољским социологом Ј. Шћепанским сачинио 1959. програм студија социологије на Филозофском факултету у Београду. Држао течај на Филозофском факултету у Бечу 1972/73. и предавања у Немачкој, Француској и Пољској. Био председник Српског социолошког друштва (1959-1960), секретар истраживачког комитета за социологију сазнања Међународног социолошког удружења. Објављивао чланке и студије у иностраним часописима. Дела: *Социолошки метод* (1963), *Социологија сазнања* (1980), *Прилози историји социологије* (1989), *Социологија науке* (1995), *Друштвена структура и покретљивост* (1996). Добитник Октобарске награде Београда“ (Милошевић, Куљић 2008:652).

Војин Милић, као научник и педагог, пример је монашке оданости науци и професији. Личност са ерудитском филозофском културом, високи професионалац, сав посвећен научној етици и позиву социолога. Један од најзаслужнијих за истраживање проблема идентитета социолошке методе и афирмацију социологије у нас као науке, позива и професије.⁴⁾

Војин Милић је аутор са обимном стваралачком библиографијом. Писац бројних студија и креатор теоријско-методолошке основе бројних пројеката. Први је у нашој социологији, почетком 70-тих година, био руководиолац макропројекта на тему *Друштвена структура и покретљивост Југославије* (у Институту за друштвене науке), за који је развио теоријско-методолошки оквир, чи-

4) О значају Војина Милића за српску (и бившу југословенску социологију), као и специфичностима *милићевског приступа*, Божо Милошевић у својој студији *Социологија и савремени свет*, између осталог пише: 1. да се тај приступ састоји у настојању да се истраже, прикупе и анализирају сва доступна постојећа проучавања одређеног проблема; 2. да се обавести о проучавању сродних проблема; 3. да критички испита све битне идеје и теоријска становишта која се односе на дати проблем или су у вези са њим; 4. да утврди њихову изворност и, евентуално, њихову искуствену заснованост и 5. да све то систематизује у једну хеуристички плодну целину, у оквиру јасно изграђене почетне теоријске визије која се током дужег проучавања стално усавршава и проширује. Такав приступ је омогућио Војину Милићу да, од почетака свог научног рада, уочи разлику између пролазних («атрактивних» и ефемерних) и трајних (само наизглед мање занимљивих) сегмената друштвене делатности и области социологије и да се усредреди на проучавање последњих. Таквим приступом Милић је отворио пут српској (и целој југословенској) социологији, који води ка разумевању најзначајнијих социолошких проблема. То је пут који су «трасирали» класици социолошке теорије и друштвене мисли уопште (Диркем, Вебер, Маркс). Видети у: Милошевић 2007:41.

ја платформа има трајни инструктивни значај у савременој социологији (Милић 1966).

Био је савестан и пажљив, како у научно-истраживачком, тако и у педагошком раду. Поред тога што је био високо посвећен науци, надасве је био самодисциплинован као наставник. Једнако тачно, долазио је на наставу и, без обзира на број студената, држао наставу као да је препуна учионица.

У интерпретацији наставног програма из *Социолошког метода*, аргументовано је излагао материју везану за сваки методолошки правац, технику и процедуру истраживања (Милић 1963).

Војин Милић је стално истицао неопходност јединства теорије и методолошких начела, као и теоријских и емпиријских истраживања у социолошкој праксеологији. Полазећи од става да је суштински циљ сваке науке сазнавање објективне истине о стварности, те да она резултатима својих истраживања може служити развоју и хуманизацији друштва и еманципацији човека и човечанства, Милић је особито инсистирао на теоријско-методолошком начелу тоталитета, теоријском утемељењу емпиријских истраживања и даљем развоју и доградњи социолошке теорије на основу резултата емпиријских истраживања. У социолошкој праксеологији, он се залагао за афирмацију интеграционог метода истраживања, уз комплементарну употребу разних метода и техника у емпиријским социолошким истраживањима.

Истичући да је истраживање не само сазнајни процес већ и друштвени однос, професор Милић је посебно указивао на значај етике позива социолога и професионализма у свим фазама истраживања – од елаборације и дефинисања пројекта, преко прикупљања искуствених података, њиховог сређивања, интерпретације и научне верификације.

Поред доприноса изучавању социолошке методологије истраживања, В. Милић је најзначајнији допринос дао утемељену социологије сазнања у нас, а посебно развоју социологије науке. У својој студији *Социологија сазнања* (1986), В. Милић је у уводу најпре одредио предмет социологије сазнања, затим је дао преглед основних становишта у развоју социологије сазнања (К. Маркса и Ф. Енгелса, Е. Диркема, В. Паретоа, М. Шелера, К. Манхајма, П. Сорокина, Ф. Знањецког), а потом је изложио основне проблеме и научна поља у систематизици социологије сазнања.

У студији *Социологија сазнања* Војин Милић, између осталог, истиче да се предмет социологије сазнања може „најопштије одредити као проучавање рационално-искуствене мисли о стварности и могућностима њеног мењања у складу са људским потребама и тежњама у току целокупног постојања људског друштва (Милић 1986:413). У групу основних проблема којима се бави социологија сазнања овај аутор одређује: 1. друштвене функције идеја и знања; 2. друштвена организација сазнајних делатности; 3. ширење идеја и знања; 4. метод социологије сазнања.

У том смислу, према Војину Милићу, социологија сазнања истражује: а) место идеја и знања у ширем склопу друштвене свести и културе; б) структуру идејних творевина и начела испитивања њихове сазнајне вредности; в) главне друштвене оквири у којима се стварају услови и чиниоци што условљавају сазнање; г) ствараоце и преносиоце идеја и сазнања; д) природу друштвеног условљавања свести и сазнања (Милић 1986:417).

У овом контексту, он се посебно бавио особеностима социолошког метода у области социологије сазнања. Његова разматрања ове проблематике су целовита и методична. Он у интерпретацији даје преглед филозофских становишта аутора, социо-културни контекст у коме се она рађају и развијају и најзад, у том миљеу говори о њиховом доприносу и значају у развоју савремене социологије сазнања; о дOMETИМА и ограничењима појединих школа и праваца, односно ауторских прилога и приступа одређеним теоријским или методолошким питањима.

Његове студије показују да је В. Милић имао богато познавање свих токова савремене филозофије, да је био еуридита, да је проблемима прилазио методички, повезујући макро и микро ниво анализе, мунициозно образлажући логику и процедуре научног приступа у истраживању одређених проблема.

У *Социологији науке* (1995) Милић се није бавио само пионирским напором на предметном одређењу социологије науке и теоријској интерпретацији проблема из социологије и историје науке, већ је први у нас извршио упоредну социолошку анализу развоја различитих облика сазнајне праксе у области природних и друштвених наука на нашим универзитетима, откривајући битне трендове и карактеристике њиховог развоја: разлике, диференцијације у области наука, као и заједнички именитељ. Своја научна истраживања из области социологије науке, аутор је публиковао у

више наврата у часопису *Социологија*, али и у другим публикацијама и часописима у земљи и иностранству.

Најзад, проф. Милић, као резултат својих систематских истраживања историје развоја социолошке мисли, публиковао је студију *Прилози историји социологије* (1989). У њој професор Милић најпре, у предговору, указује на значај проучавања историје социологије за савремену социологију. У првом делу своје студије, аутор се бави разматрањем релевантних теоријских приступа из историје социологије (Диркемовим социолошким системом, стваралаштвом М. Вебера, социолошком концепцијом Ј. Цвијића, метасоциологијом П. Сорокина, филозофијом историје А. Тојнбија, дубинском социологијом Ж. Гурвича, улогом Марксове теорије отуђења у савременој социологији, буржоаским конзервативизмом у социолошкој теорији 50-их и 60-их година двадесетог века). У другом делу студије, изложени су ауторови радови из историје методологије (Енгелс о методу научног проучавања друштва, Диркемов социолошки метод, методолошке особености Цвијићевог проучавања друштва, метод критичке теорије). Као посебан додатак у овој студији презентована је библиометријска анализа присутности мислилаца и научника, чија се дела разматрају у књизи, у савременој научној периодици и лексикографским издањима.

Ова студија из историје социологије и социологије социологије, помаже разумевању извора и путева настанка појединих школа, теоријских праваца и улоге појединих аутора у развоју савремене социологије. Војин Милић је сматрао да социолошки метод мора стално да се усавршава, пратећи рад на унапређењу опште социолошке теорије.

Најзад, треба рећи да је резултатима својих научних истраживања, посебно у области социолошке методологије, В. Милић, обликовао професионалну свест бројних генерација социолога који су завршили студије у Београду али и шире на простору Југославије. Тиме је дао трајан допринос ширењу социологије и афирмисању значаја социолошке експертизе за развој савременог друштва, утирући пут да социологија као позив и професија нађе право место у савременој подели рада.

Овај умни, стално замишљени човек, високи професионалац, оставио је трајни белег у развоју савремене социологије у Србији и на простору бивше Југославије, али и шире, у оквиру европске и светске асоцијације социолога.

Мирослав Печујлић (Сусак 1929 – Београд 2006)

Мирослав Печујлић прирада плејади социолога са Београдског универзитета, који су својим стваралачким делом дали допринос афирмацији социологије као науке, позива и професије у нас.

Мирослав Печујлић је докторирао на Правном факултету Универзитета у Београду, на тему *Класе и савремено друштво* (1961). Био је професор Опште социологије до краја живота. Један је од оснивача Факултета политичких наука и ректор Београдског Универзитета (1977-1981). Добитник је Октобарске награде Београда и других признања за научни и јавни рад. Био је на студијском боравку у Енглеској и САД, и предавао на бројним универзитетима у земљи и иностранству. Један је од уредника и редактора *Социолошког лексикона* и зборника *Марксизам – мисао епохе*.⁵⁾ Писац је са обимном библиографијом. Најпознатије његове студије су: *Класе и савремено друштво* (1964), *Будућност која је почела* (1969), *Хоризонти револуције* (1970), *Социологија између револуције и апологије* (1973), *Заробљено друштво* (1986), *Драма социјализма* (1989), *Савремена социологија* (1991), *Критичка теорија савременог друштва* (у коауторству са З. Видаковићем и В. Милићем, 1991), *Демократија и ауторитаризам* (у коауторству са В. Милићем, 1994), *Универзитет будућности* (1980), *Изазови транзиције* (1997), *Глобализација – два лика света* (2002), *Методологија друштвених наука* (1980), *Глобално доба* (у коауторству са Р. Накарадом, 2010).

Мирослав Печујлић спада у ред најдаровитијих послератних социолога у нас, који се бавио једнаким интензитетом како проблемима опште систематске социологије, тако и политичком социологијом и социологијом развоја савременог друштва. Иако је спадао у ред стваралачких неомарксиста и ангажованих јавних радника, Мирослав Печујлић је био антидогматски ум, отворен за могући дијалог и конвергенцију различитих теоријских праваца у савременој социологији. За разлику од традиционалних марксиста, који су вулгаризовали Марксово схватање друштва, Печујлић се залагао за нову критичку социјалну теорију, за заснивање интегралне парадигме у социологији, сматрајући да је она *par excellence* полипарадигматска наука.

5) О личности Мирослава Печујлића видети одредницу С. Антонића (2008 :838).

У својој докторској дисертацији *Класе и савремено друштво* (1964) Мирослав Печујлић је најпре анализирао различите социолошке теорије о друштвеним класама, истичући предности Марксове концепције класа за разумевање капитализма и подвлачећи да је један од интегралних елемената дефинисања појма класа – класна борба. У овој студији он даје теоријско-емпиријску анализу промена класне структуре савременог друштва, са посебним освртом на промене у класној структури југословенског друштва.

У студији *Будућност која је почела* (1969) М. Печујлић, први међу нашим социолозима, разматра однос модерних производних снага (насталих у научно-технолошкој револуцији) и самоуправљања. Указујући на револуционарне промене до којих је у „ери трећег таласа“ дошло у развоју модерних производних снага (микроелектроника, кибернетика, нанотехнологије, информатика), аутор разматра последице које настају у социјалној организацији рада, својинским односима, социјалној структури, стратификационом систему, систему расподеле друштвене моћи, као и утицај на развој и перспективу самоуправљања. Аутор показује да је даљи развој самоуправљања, као облика самоодређења и еманципације радничке класе, повезан са кретањем модерних производних снага и процесима ослобођења рада и демократске интеграције економске, социјалне и политичке структуре савременог друштва. Аутор у овој студији афирмише тезу да самоуправљање, као облик друштвених односа и покрет, омогућује прелазак од ауторитарне ка демократској организацији рада и управљања, од антагонистичког система расподеле друштвене моћи ка асоцијативном; као и да оно почива на принципу демократске интеграције глобалног друштва, у којој је слобода сваког појединца и/или дела, услов слободе свих.

У студијама *Хоризонти револуције* (1970) и *Социологија између револуције и апологије* (1973), Мирослав Печујлић се бави теоријском проблематизацијом, најпре односа функционализма и марксизма и могућности њихове конвергенције и синтезе у савременој социологији, а затим местом позитивизма/неопозитивизма као филозофије и друштвене теорије у савременој социологији. У фокусу његових разматрања, налази се сазнајна и социјална улога савремене социологије, која се данас налази разапета између апологије и револуције, између апологије и радикалне реформе.

У студијама *Заробљено друштво* (1986) и *Драма социјализма* (1989) М. Печујлић разматра узроке и последице кризе монопар-

тијског социјализма и тоталитарног система, који је заробио друштво и блокирао развојне снаге социјализма. У овим студијама, М. Печујлић, критикујући бирократизацију социјалистичког система, наговестио је будућу имплозију социјалистичких друштава, јер је монопартијски, „тешки социјализам“ (А. Горц) бирократским механизмима системски гушио плуралистичку иницијативу грађанског друштва и произвођача, репродукујући бирократију као контракласу и утирући пут снагама бирократске антиреволуције.

У студијама *Изазови транзиције* (1997) и *Демократија и ауторитаризам* (Печујлић, Милић, 1994), М. Печујлић је анализирао почетне домете и странпутице транзиције и демократизације друштвеног система у постсоцијалистичким друштвима, са посебним освртом на наш геополитички простор. Његова анализа указује да одабрани модел неолибералне зависне модернизације, утире пут периферизацији привреде, друштва и културе у постсоцијалистичким друштвима, задржавајући ова друштва у зони светске периферије са различитим облицима олигархијског и номенклатурног капитализма и преображених облика ауторитарног владања.

У студији *Глобализација – два лика света* (2002) М. Печујлић је анализирао глобализацију као мегатренд, указујући на њен противречни карактер, њено Јанусово лице: еманципаторско и поробљивачко. Аутор у овој студији разматра различите димензије процеса глобализације (технолошку, економску, социјалну, политичку, културну) и њене друштвене актере. Полазећи од Волерстинове светско-системске анализе, аутор разматра утицај неолибералне глобализације на раст социокласних и регионалних противречности и сукоба у свету (између богатих и сиромашних, Севера и Југа, центра и периферије) и указује на перспективу деловања друштвених актера у борби за демократску глобализацију (са људским лицем) и социјалдемократску перспективу и будућност света.

У *Савременој социологији* (1991) и *Критичкој теорији савременог друштва* (Печујлић, Видаковић, Милић, 1991) М. Печујлић је дао модерну теоријску анализу промена у структури и динамици савременог друштва. Он је из угла светско-системске теорије анализирао савремене друштвене промене у свим зонама глобалног светског система, разоткривајући стварну природу друштвених односа и система расподеле друштвене моћи у савременом капитализму и трагајући за могућим актерима постсоцијалистичке алтернативе.

У студији *Универзитет будућности* (1980), полазећи од значаја који има наука и знање, М. Печујлић је анализирао место и улогу реформисаног и интегрисаног универзитета у друштвеним променама савременог друштва. Правећи дистинкцију између иновативних, имитативних и блокираних друштава у савремености, М. Печујлић указује на револуционарну улогу коју имају наука, знање и информатика у стварању отвореног друштва знања, али и у процесима даље демократизације савременог друштва.

Професор Печујлић спадао је у ред ангажованих интелектуалаца у нас. Његов антидогматски ум, демократски стил понашања и људска непосредност нису му дозвољавали да се, и кад је вршио највише дужности у СКЈ, бирократизује. Очувао је до краја свога живота висок интелектуални Ерос у критичком изучавању савременог друштва у условима глобализације и постсоцијалистичке трансформације. У својим радовима увек је заступао начело о социологији као критичкој и хуманистичкој науци. Својим студијама, писаним бриљантним стилем и са жаром из духа Милсове социолошке имагинације, трајно је задужио академску заједницу социолога у нас, афирмишући позив социолога да, у складу са Волерстиновим захтевом, треба својим професионализмом да служе Истини, Доброти и Еманципацији.

Михаило Поповић (Београд 1925-)

Михаило Поповић, професор Опште и Савремене социологије, један од оснивача Одељења за социологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. Завршио је филозофију и докторирао 1956. на Филозофском факултету. Био је председник Српског социолошког друштва и Југословенског удружења за социологију. Био је на студијским боравцима и предавао у САД, Пољској, Чешкој и Кини.

Михаило Поповић, заједно са В. Милићем, један је од утемљивача савремене социологије у Србији. Дао је највећи допринос заснивању Опште социологије у нас и истраживању проблема друштвене структуре, као и афирмисању позива и професије социолога (Антонић 2008: 872). Његова библиографија је богата: *Савремена социологија* (1961), *Проблеми друштвене структуре* (1980), *Теорије и проблеми друштвеног развоја*, у коауторству са М. Ран-

ковићем (1981), Политика и друштво (1984), Теорија и емпирија (1994), Тоталитарни системи (1997).⁶⁾

Михаило Поповић је у својој студији *Савремена социологија* (1961) први у нас указао на нове теоријске правце који су се почели развијати у савременој социологији у свету. Својим антидогматским приступом, Михаило Поповић је истицао значај теоријског плурализма за развој социологије као науке. Стојећи принципијелно на становишту – да је социологија јединствена по свом предмету, теоријска и емпиријска наука, а да у оквиру ње делују бројни теоријски и методолошки правци – Михаило Поповић је указао на значај дијалога, прожимања и синтезе тих различитих праваца у савременој социологији за развој и научни напредак саме социологије.

Свој систематски приступ изучавању предметне одређености социологије у систему друштвених наука, Михаило Поповић је најпре изложио у својој студији *Предмет социологије*, који је објавио Институт друштвених наука из Београда. У универзитетском уџбенику *Опита социологија*, аутор је изложио појмовно категоријални апарат, као и своја теоријска схватања о структури и социјалној динамици.

Но свакако, да је најдубљи и највећи допринос савременој социологији Михаило Поповић дао својом студијом *Проблеми друштвене структуре* (1980). У њој је аутор, полазећи, с једне стране од Марксове теорије и са друге стране, структуралистичког приступа, систематски изложио један нови теоријско-методолошки приступ изучавању друштвене структуре. Полазна категорије у овој студији су *друштвена делатност и подела рада*, из које он изводи бројне димензије хоризонталног и вертикалног структурирања глобалног друштва, структуру друштвених положаја и друштвених улога у систему, разоткривајући начин репродукције класа и друштвених слојева, расподеле друштвене моћи и њихов утицај на канале и социјалну мобилност појединаца и друштвених група у социјалном систему.

Михаило Поповић је овај систематски изложен теоријски приступ превео на методолошки језик и успешно га применио у неколико емпиријских социолошких истраживања друштвене структуре у нас, којим је руководио (као што показују студије: *Друштвени*

6) Шире о библиографији радова М. Поповића у зборнику *Споменница М. Поповића* (2002).

слојеви и друштвена свест, Социјалне неједнакости, Србија крајем осамдесетих).

У студији *Теорија и емпирија* (1994), Михаило Поповић синтетички резимира резултате својих теоријско-методолошких истраживања, истичући значај јединства теоријског и емпиријског елемента за развој социологије као науке, релевантност теорије за утемељење емпиријских истраживања у социологији, као и значај резултата емпиријских истраживања за даљи развој и унапређење теорије у савременој социологији.

У студији *Теорије и проблеми друштвеног развоја* (1981), коју је аутор написао у коауторству са професором М. Ранковићем, аутори се баве местом проблематике социјалне динамике у савременој социологији и модерним теоријама друштвеног развоја.

Михаило Поповић, написао је и бројне друге социолошке студије. Посебно значајна је његова студија *Тоталитарни систем* (1997) у којој аутор обрађује природу и карактер тоталитарних система, њихове унутрашње противречности и системска ограничења која доводе не само до суспензије демократије и бројних других дисфункција, већ и до блокаде и кризе у друштвеном развоју. У фокусу његове компаративно-историјске социолошке анализе, налазе се монопартијски политички системи, који потискују испољавање иницијативе плуралистичких снага грађанског друштва, који воде ограничавању људских права и слобода и спречавају демократизацију друштвеног живота, те у крајњој инстанци, ова друштва чине затвореним и конфликтним.

Укупним својим стваралаштвом, професор Михаило Поповић, допринео је не само развоју теоријске социологије у нас, већ и методолошком утемељењу бројних емпиријских истраживања друштвене структуре у социолошкој истраживачкој пракси. Тиме је Михаило Поповић допринео да се социологија у Србији развије и афирмише, не само као наука, већ и као нов позив и професија. Михаило Поповић је, на трагу Милсовог захтева – да без идеје социјалне структуре нема освајања моћи социолошке имагинације у нашој професији – највећи део свог стваралаштва посветио истраживању проблема друштвене структуре. То је чинио на један модеран и иновативан начин, дајући тиме допринос унапређењу како теоријске мисли о друштвеној структури тако и научно истраживачкој социолошкој праксеологији.

Сталним истицањем значај јединства теорије и емпирије у савременој социологији, као да без солидног теоријског утемељења емпиријских истраживања нема успеха у истраживању друштвених појава, односно да без резултата емпиријских истраживања нема нових синтеза и напретка и теорији, Михаило Поповић је дао пионирски допринос не само оснивању прве студијске групе за социологију (1959), већ и афирмацији савремене социологије и професионалног идентитета позива социолога. Својим делом и педагошким радом Михаило Поповић је трајно задужио бројне генерације социолога школованих на Београдском универзитету – да своју професију воле и да својим стваралаштвом (професионалном експертизом) чувају њен дигнитет и даље је развијају.

Загорка Голубовић (Дебрц 1930-)

Загорка Голубовић, као социолог и антрополог дала је велики допринос утемељењу социјалне антропологије на Универзитетима у Србији и афирмацији социологије као критичке и хуманистичке науке о савременом друштву.

Загорка Голубовић је дипломирала филозофију и докторирала 1962. на тему *Проблеми савремене теорије личности*. Предавала је у земљи и иностранству. Припадала је српском делу групе „Праксис“ и због своје критичке оријентације и сукоба са режимом, била је удаљена са још седморо професора са универзитета, а потом враћена 1990. године (Антонић 2008:238).

Најзначајнија дела Загорке Голубовић су *Проблеми савремене теорије личности* (1966), *Човек и његов свет* (1973), *Стаљинизам и социјализам* (1982), *Антрополошки портрети* (1991), *Антропологија у персоналистичком кључу* (1997), *Изазови демократије у савременом свету* (2003).⁷⁾

Од почетка своје каријере до данас Загорка Голубовић узоран је пример социолога критичке и хуманистичке оријентације. Њен полазни принципјелни пледоаје је да се у социолошкој анализи никада не сме изгубити хуманистички коефицијент. Према Загорки Голубовић, социолошка структурална и историјска анализа друштва не сме да изгуби из вида шта се збива са човеком и могућностима његове еманципације. Овакав приступ довео је Загорку Голубовић не само до истицања везе и значаја истраживања соци-

7) Опширније о библиографији радова и личности Загорке Голубовић видети у Голубовић 2001. и Голубовић 2007.

јалне антропологије за савремену социологију, већ и са теоријама радикалне еманципације и афирмацијом значаја критичке улоге социологије у савременом друштву. Такав њен ангажман и њена модерна левичарска и слободарска оријентација, доводила је у пракси у сукоб са ауторитарним структурама не само монопартијске моћи у условима социјализма, већ и са новоформираним, отуђеним центрима моћи у условима постсоцијалистичког друштва.

Загорка Голубовић је пионир антрополошког и персоналистичко-хуманистичког приступа у нашој социологији. Од своје докторске дисертације *Проблеми савремене теорије личности* (1996), преко истраживања проблема породице (*Породица као људска заједница* (1981), до најновијих социолошких истраживања транзиције и квалитета живота друштвених група и различитих облика социјалне сегрегације и маргинализације у настајућем неолибералном капитализму у нас, она доследно следи логику неопходне повезаности структуралне социолошке анализе са антрополошко хуманистичком. А то значи да се у социолошкој анализи морају макродруштвене промене, структурне тенденције и процеси, повезивати са анализом групне динамике, системом расподеле друштвене моћи али и судбином и улогом појединца у свим тим процесима. А ту је управо место трансдисциплинарном дискурсу који повезује антропологију са социјалном психологијом и социологијом.

У студији *Проблеми савремене теорије личности* (1966), З. Голубовић се најпре бави истраживањем проблема личности у модерној филозофији и социологији, посебно указујући на значај и вредност Марксове теорије отуђења у његовој филозофској антропологији, али и критичке теорије друштва (стваралаштво Е. Фрома) и персоналистичке филозофије Е. Мунија. Затим излаже резултате истраживања проблема личности у савременој антропологији и социологији и даје синтетички резиме филозофских, антрополошких и социолошких претпоставки за развој савремене теорије личности.

У студији *Човек и његов свет – у антрополошкој перспективи* (1973) З. Голубовић најпре излаже теоријске претпоставке за једну марксистичку антропологију; затим, даје компаративну анализу резултата истраживања диференцираности људског света различитих култура као и о универзалном и друштвеном карактеру људске егзистенције. У фокусу њене анализе у овој студији је однос културе и личности у савремености; критика отуђености човека у условима масовне потрошачке културе и тоталитарних система. У

једном поглављу изнета је критичка анализа тадашњег југословенског друштва, због чега се ова књига нашла пред забраном, „инкриминисани“ делови текста (50-так страница) су морали бити истргнути, а књига као „торзо“ је поново пуштена у продају.

У студији *„Породица као људска заједница“* (1981), З. Голубовић истражује основна проблемска поља социологије породице, као дисциплине у савременој социологији; однос породице и друштвеног система; породице као својеврсне друштвене групе и заједнице и однос породице и личности. З. Голубовић породицу разматра као примарну друштвену групу и облик непосредне друштвености, тј. људске заједнице. У фокусу њене анализе су како функција социјализације личности тако и потрага за алтернативом ауторитарном схватању породице, као система прилагођеног понашања. У овом контексту, З. Голубовић афирмише тезу о антиауторитарном карактеру и његовом значају за развој и еманципацију личности.

У студији *Стаљинизам и социјализам* (1982), З. Голубовић разматра корене и природу феномена стаљинизације совјетског друштва и стаљинизма уопште и његов поразни утицај на социјалистичку праксу. Њена истраживања показују да стаљинистички тип „новог човека“ представља негацију марксистичке идеје људске еманципације. Прецизно идентификујући природу стаљинизма, З. Голубовић сматра да се између таквог система и социјализма не може ставити знак једнакости. Она на трагу става чешког филозофа К. Косика, сматра да социјализам има историјско оправдање само док је „револуционарна и ослобађајућа алтернатива“, која нуди перспективу укидања беде, тлачења, неправде, лажи, мистификације, неслободе, недостојанства и понижења (Голубовић 2007а: 294).

У студији *Криза идентитета савременог југословенског друштва* (1987), З. Голубовић даје социолошко-антрополошку анализу концепције и праксе „југословенског пута у социјализам“. Резултати њене анализе прогностички указују на дубину друштвене кризе која је имала структурални карактер и противречности савременог југословенског друштва 80-тих година, наговештавајући предстојећу имплозију социјализма.

У студији *Изазови демократије у савременом свету* (2003), З. Голубовић најпре разматра савремени свет и демократију у контексту глобализације света, а затим демократију у процесу транзиције (на примеру Србије). Она указује на изазове модерне демократије

је али проблем демократске транзиције у Србији као и темељног раскршћа између социјалдемократске и неолибералне стратегије српског друштва у савремености.

З. Голубовић се, са групом млађих истраживача у првој деценији XXI века, бави опсежним антрополошким, социолошким и културолошким истраживањима на тему *Политика и свакодневни живот, Етнополитички односи и Куда иде постоктобарска Србија*.

Својим истраживањима у области социо-културне антропологије З. Голубовић је вратила „душу“ социологији. У њеним студијама социологија није деперсонализована и функционалистички редукована на науку о институцијама. З. Голубовић увек тражи, иза институционалног поретка и мреже друштвених односа, невидљиво друштво и човека, са његовим интересима, потребама, страховима и надама, али и са својим слободарским, прометејским Еросом, да затечене околности оспорава, хуманизује и мења, отварајући нове хоризонте револуције и еманципације.

З. Голубовић је и сама говорила да је највећа њена интелектуална радост „откриће антропологије, Франкфуртске школе и Е. Форма, који је антропологији дао персоналистички лик, али и француског филозофа – персоналисте – Емануела Монуиера“ (Голубовић 2001:7). Од тада до данас, у фокусу њених истраживања, увек су били култура и личност. О томе, она, између осталог вели: „Примарна сфера мога интересовања јесте како култура обликује личност, али и како се људско биће као личност опире многим захтевима културе, када ова, у функцији неког друштвеног система, тежи да униформише оно што је по природи диверзификовано, јер ни једна индивидуа није као друга (личност је идиоматска категорија)“ (Голубовић 2001:8).

Као борбена интелектуалка, чији су идоли били Прометеј и Н. Чомски, руководећи се критеријумима и универзалним вредностима: слобода, једнакост и братство, под којим је подразумевала аутономију личности, достојан живот и солидарност, З. Голубовић је остала хуманиста и левичар, борац против сваког облика конформизма и тоталитаризма, истичући свој кредо: „Мој став је увек био да социологија мора да буде критичка наука, у првом реду према сопственом друштву“ (Голубовић 2001:7).

Целокупни стваралачки опус З. Голубовић, говори о томе да се она залагала не само за интердисциплинарни сарадњу антропо-

логије и социологије, већ и за афирмацију трансдисциплинарног приступа у друштвеним истраживањима, принципијелно заступајући модерну радикалну левичарску оријентацију у друштвеној критици и ангажован прометејско-активистички однос. Упркос имплозији социјализма, она верује да је могућа његова обнова, ако се борба за социјализам повеже са даљом борбом за демократију и универзализацију људских права, са одбраном аутономије личности, достојанства човека и солидарности у развоју човечанства.

* * *

Овде смо само у скици, сумарно и грубо, указали на неке димензије/аспекте стваралаштва и професионални портрет дојена савремене социологије у Србији. Свесни смо недостатака и ограничености које са собом носи овакав приступ и уверени да ће се у годинама које долазе академска заједница социолога у Србији одужити неимарима и пионирима у нашој науци, писањем наше праве историје социологије у Србији, у којој ће се изложити целовит приказ настанка и развоја социологије и дати мериторна оцена о улози и доприносу како наших социолога тако и студијских група, института и професионалних удружења у афирмацији социологије као науке, позива и професије.

Ljubisa Mitrovic

THE MOST PROMINENT FIGURES OF CONTEMPORARY SOCIOLOGY IN SERBIA

Summary

The paper addresses the emergence and development of sociology in Serbia over the last fifty years, thereby especially focusing on the pioneering role of its most prominent figures, such as Radomir Lukić, Vojin Milić, Mihailo Popović, Miroslav Pečujlić and Zagorka Golubović.

The paper analyzes the social and cultural preconditions for the emergence of sociology in Serbia and the contribution of the given authors to the establishment of the Department of Sociology at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade.

The paper briefly outlines the professional portrait of the most prominent figures of Serbian sociology, and points to their contribution in the affirmation of sociology as a scientific discipline and of the profession of a sociologist.

Key Words: sociology, Serbia, institutional development, founders, the profession of a sociologist

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић, С. (2008) „Печујлић, Мирослав“, одредница у: *Енциклопедија српског народа*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Антонић, С. (2008) „Голубовић, Загорка“, одредница у: *Енциклопедија српског народа*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Антонић, С. (2008) „Поповић Михаило“, одредница у: *Енциклопедија српског народа*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Голубовић, З. (2001) *Живети против струје*. Београд; КРУГ.
- Голубовић, З. (2007) *Изабрана дела*. Београд: Службени гласник.
- Голубовић, З. (2007а) *Стаљинизам и социјализам, Изабрана дела*, том III. Београд: Службени гласник
- Голубовић, З. (1996) *Проблеми савремене теорије личности*. Београд: Култура.
- Голубовић, З. (1981) *Породица као људска заједница*. Загреб: Напријед.
- Голубовић, З. (1966) *Проблеми савремене теорије личности*. Београд: Култура.
- Голубовић, З. (1973) *Човек и његов свет*. Београд: Просвета.
- Голубовић, З. (1982) *Стаљинизам и социјализам*. Београд: Филозофско друштво Србије.
- Голубовић, З. (1988) *Криза идентитета савременог југословенског друштва*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Голубовић, З. (2003) *Изазови демократије у савременом свету*. Пожаревац: Центар за културу, Едиција Браничево.
- Јарић, С. М. (2001) *Фрагменти мислилаштва Радомира Д. Лукића*. Београд: Службени гласник.
- Лукић, Р. (1962) *Основи социологије*. Београд: Правни факултет.
- Лукић, Р. (1995) *Сабрана дела*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Милић, В. (1996) *Друштвена структура и покретљивост Југославије*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Милић, В. (1963) *Социолошки метод*. Београд: Полит.
- Милић, В. (1986) *Социологија сазнања*. Сарајево: „Веселин Маслеша“.
- Милић, В. (1989) *Прилози историји социологије*. Сарајево: „Веселин Маслеша“.
- Милић, В. (1995) *Социологија науке*. Нови Сад: Одсек за филозофију и социологију Филозофског факултета.
- Милошевић, Б. (2007) *Социологија и савремени свет*. Нови Сад: Филозофски факултет.

- Милошевић, Б, Куљић, Т. (2008) „Милић Војин“, одредница у: *Енциклопедија српског народа*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Митровић, Љ. (1993) „Социолошко у делу Д. Ценића“, у: зборник радова *Социолошко наслеђе у Србији – Димитрије Ценић*. Београд: САНУ.
- Митровић, М. (1982) *Југословенска предратна социологија*. Београд: ИЦССО.
- Печујлић, М. (1969) *Будућност која је почела*. Београд: Институт за политичке студије Факултета политичких наука.
- Печујлић, М. (1970) *Хоризонти револуције. Студије из политичке социологије*. Београд: Институт за политичке студије Факултета политичких наука.
- Печујлић, М. (1973) *Социологија између револуције и апологије*. Београд: Институт за политичке студије Факултета политичких наука.
- Печујлић, М. (1986) *Заробљено друштво*. Београд: БИГЗ.
- Печујлић, М. (1989) *Драма социјализма*. Загреб, Београд: Југоарт, Просвета.
- Печујлић, М. (1997) *Изазови транзиције*. Београд: Савет пројекта *Конституисање Србије као правне државе у условима транзиције*.
- Печујлић, М. (2002) *Глобализација – два лика света*. Београд: Гутенбергова галаксија.
- Печујлић, М. (1980) *Универзитет будућности*. Београд: Политика.
- Печујлић, М., Милић, В. (1994) *Демократија и ауторитаризам: политичка култура југословенског вишестраначког друштва*. Београд: Сремпублик, Институт за политичке студије Правног факултета.
- Печујлић, М. (1991) *Савремена социологија (стара и нова слика света)*. Београд: Службени лист СФРЈ.
- Печујлић, М., Видаковић, З., Милић, В. (1991) *Критичка теорија савременог друштва*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Поповић, М. (1997) *Тоталитарни систем*. Београд: Плато.
- Поповић, М. (1961) *Савремена социологија*. Београд: Култура.
- Поповић, М. (1980) *Проблеми друштвене структуре*. Београд: Научна књига.
- Поповић, М. (1994) *Теорија и емпирија*. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета.
- Поповић, М., Ранковић, М. (1981) *Теорије и проблеми друштвеног развоја*. Београд: БИГЗ.
- *Споменица М. Поповића* (2002). Београд: Филозофски факултет.

Resume

Due to numerous historical and geopolitical circumstances, the Serbian society has been slowly formed and developed from the forms of pre-capitalist traditional commu-

nities into civil society. Philosophy and the beginnings of other social sciences in Serbia in the nineteenth century are being created in that socio-cultural context.

Many relate the beginnings of the development of sociology in Serbia to the ethno-cultural researches of Vuk Karadžić and Dositej Obradović, and then Svetozar Marković and Dimitrije Cenić.

In the twentieth century, especially between the two great wars, the beginnings of the sociological thought are expressed in the works of: Dimitrije Tucović (his researches about the labour movement in Serbia, trade unions, socialdemocracy and the relations between the Serbs and the Albanians), Tihomir Đorđević (about the life of the people, crafts, social structure of the Serbian society, Roma), Jovan Cvijić (about antropogeography, geoculture, etnopsychology and the sociology of the Balkans), which by its quality were of not only national but also European significance.

An important school of the thinkers of marxist and socialist orientation had been working between the two wars, and it had great influence on the development of sociology: Filip Filipović, Sima Marković, Živko Topalović...

In this context of the articulation of the social and cultural need for the establishment and the development of sociology as an independent science in the system of social sciences in Serbia, the most important role is carried by: academician Radomir Lukić, professor Vojin Milić, Mihailo Popović and Miroslav Pečujlić. No less important contribution to the sociology in Serbia and its establishment and development were given by: Veljko Korać, as the professor of the History of social theories, Mihailo Đurić with his consideration of the problem of the sociological method, Cvetko Kostić, as the founder of the Sociology of the settlement in the science, Zagorka Golubović, as the founder of the social and cultural anthropology and Ljubomir Tadić as the founder of the Sociology of the politics and law. We make a brief review of the professional portrait of the doyens of the modern sociology in Serbia, their contribution to its establishment and development.

Овај рад је примљен 13. јуна 2011. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 8. августа 2011. године.